

*Світлана Василівна Гаврилюк,
асистентка кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін Інституту
права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-5494-8513*

ПОНЯТТЯ І ПРИРОДА ВИНИКНЕННЯ ДОКТРИНАЛЬНИХ ЮРИДИЧНИХ ПОМИЛОК

Постановка проблеми. Помилки трапляються в будь-якій сфері людської діяльності. Проблема помилок вивчається багатьма науками і має самостійне значення в різних галузях наукових знань: філософії, логіці, математиці, юриспруденції, кібернетиці, медицині, лінгвістиці, економіці тощо. Безпосередньою метою пізнання в будь-якій галузі є досягнення істини. Шлях до неї завжди був проблематичним, складним, багатограним і внутрішньодіалектичним, він супроводжується зіставленням і змаганням ідей, науковими дискусіями, критикою і подоланням соціальних ілюзій, аналізом співвідношення ідеологічних і науково-теоретичних форм відображення дійсності, з'ясуванням соціально-практичних і світоглядних передумов теоретичних побудов.

Питання про доктринальні правові помилки поки що маловивчені, до відповідних тем звертаються лише окремі науковці. Дослідники зазначають, що негативні наслідки доктринальних помилок найбільш масштабні. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження питання про поняття «помилка» в її правовому значенні.

Метою дослідження є здійснення аналізу доктрини правових помилок із точки зору аналізу різноманітних наукових поглядів учених-правознавців. Спробуємо докладніше проаналізувати природу виникнення доктринальних юридичних помилок та їх основні ознаки, що сприятиме ширшому розумінню цієї юридичної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття і значення помилки у вітчизняній і зарубіжній науках досліджували Ф. Селіванов, Є. Євграфова, В. Баранов, В. Карташов, В. Косович, А. Васильєв, Н. Оніщенко, Л. Каленіченко, Н. Пархоменко, Л. Морозов, О. Комаров, А. Зубенко, В. Косович, А. Мочерад, Н. Оніщенко, Ю. Тодика, М. Голубєв, Н. Крестинін, О. Овчинников, І. Чулков, А. Шаганнян та ін.

Основні результати дослідження. У своєму розвитку сучасна правова система України зазнає впливу європейських правових стандартів, що позитивно впливає на якість правового регулювання суспільних відносин. На сьогодні існує велика кількість різноманітних нормативно-правових актів, які не завжди супроводжуються високою якістю та відображаються в різного роду деформаціях, проявами яких виступають, зокрема, колізії, прогалини, конкуренції, які є результатом юридичних помилок і значною мірою перешкоджають реалізації прав учасників суспільного життя. Таке явище призводить до збитковості в суспільних відносинах і дефектів правового регулювання, що може призвести до помилок у правозастосовній діяльності. Тому дуже важливо своєчасно виявляти й усувати юридичні помилки.

Сучасне правове регулювання суспільних відносин є складною системою взаємопов'язаних норм, розосереджених по різних джерелах права. Для цієї системи характерна наявність внутрішніх суперечностей, залишення без позитивної регламентації окремих фрагментів соціальної реальності, неоднозначність тлумачення наявних приписів і багато інших проблем. Саме ці складності породжують об'єктивну неможливість знання і розуміння встановлених правил поведінки адресатами правових норм – суб'єктами права.

Проблема ж юридичних помилок завжди становила інтерес і для дослідників, і для юристів-практиків.

Для характеристики доктринальних помилок насамперед доцільно проаналізувати саме поняття «доктрина» та її місце й функціональне значення в системі сучасного вітчизняного права. Слово «доктрина» – латинського походження, тлумачиться як вчення, зокрема, наукове, філософське, політичне, військове тощо; наукова або філософська теорія, провідний теоретичний або політичний принцип [1]. Поняття «доктрина» зближується з поняттям науки. Таку думку поділяє Н. Пархоменко: правова доктрина характеризує юридичне мислення та праворозуміння, є віддзеркаленням правових поглядів представників юридичної науки [2]. Деякі науковці дуже широко трактують правову доктрину, а саме як «сукупність знань, теорій, ідей, понять, суджень про право, правові явища», розмиваючи тим самим її зміст. У галузевих юридичних науках (конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права) домінує розуміння доктрини як науки.

Доктринальні правові помилки маловивчені в юридичній науці. Однак низка дослідників зазначають, що негативні наслідки доктринальних помилок найбільш масштабні. Їхня сутність передбачає всебічне усвідомлення системно-політичних зв'язків наукових категорій з різних сегментів наукових знань, а правова доктрина в сучасних умовах виступає фундаментальною основою правового розвитку суспільства й держави. Спеціальної процедури виявлення доктринальних юридичних помилок немає, вони проявляються у процесі втілення в життя самої правової доктрини, прямо чи опосередковано, з різним ступенем інтенсивності негативно впливаючи на правове життя суспільства. Умовою такої помилки є омана, що перетворюється в її причину тоді, коли породжує наслідок, тобто призводить до помилок.

У вітчизняній науці найбільш вдалий підхід до доктринальної помилки обстоює Н. Оніщенко. У її дослідженні виокремлено такі відмінні риси доктринальних помилок: 1) вони є наслідком омани розробників загальної або конкретної доктрини щодо справжніх властивостей, теоретичної та практичної значущості проведених наукових досліджень, узагальнень і висновків; 2) їх політичний, ідеологічний характер; 3) результат діалектичного пошуку істини в процесі цільового пізнання державно-правової дійсності, отже, це помилки у смисловому процесі; 4) ненавмисне введення в практику правотворення неапробованих прийомів, способів і методів правової регламентації, у результаті чого виникає неправильна орієнтація суб'єктів юридичної діяльності [3].

Із цього можна зробити висновок, що доктринальні помилки – це зумовлені державною правовою політикою філософсько-світоглядні, теоретико-методологічні, ідеологічні та прикладні відхилення в правовому розвитку суспільства й держави, що негативно впливають на якість правового життя.

У сфері загальної теорії держави і права були неодноразові спроби систематизувати фактичний матеріал і сформулювати родові поняття помилок в правознавстві. Перш ніж досліджувати основні наукові підходи до розуміння поняття помилки в юридичній науці, необхідно наголосити, що аналіз галузевих напрацювань, у яких використовується термін «помилка», дає підстави стверджувати, що ним позначають різні за своєю юридичною природою явища.

Під юридичною помилкою в праві прийнято розуміти оману особи щодо правових характеристик скоєного нею діяння або випадковий, ненавмисний об'єктивно протиправний результат / епізод / фрагмент діяльності суб'єкта правовідносин (органу чи посадової особи), який виражає дефект волі суб'єкта права в процесі волевиявлення, призводить до негативного результату й може бути допущений на будь-якій стадії правового регулювання (правотворчості, правовідносин, правореалізації).

Традиційно юридичну помилку часто розглядають через призму кримінально-правових норм. Наприклад, у доктрині кримінального права чітко виділяється кілька видів юридичної помилки: помилка в забороні, помилка в покаранні, помилка у кваліфікації скоєного діяння.

За загальним правилом, юридична помилка не впливає на кримінально-правову оцінку поведінки, включаючи навіть ситуації так званого уявного злочину, тобто випадки, коли особа вважає, що вчиняє злочин, хоча в дійсності це не так. Найбільше значення має помилка в забороні, за якої особа вважає, що її діяння не заборонено законом, хоча в дійсності це не так. Використання презумпції знання закону виключає для осіб, які вчинили злочин, можливість покликатися на те, що вони нібито не знали про наявність відповідної заборони.

Звісно ж, при цьому потрібно використовувати два критерії, кожен із яких передбачає по два варіанти прояву: причина помилки (дефект правотворчості або дефект сприйняття особою вста-

новлених нормативних вимог), а також характер помилки (незнання самого факту наявності заборони або незнання його змісту).

Наведене є підставою для того, щоб зрозуміти сутність юридичної помилки.

Позиція сучасних учених-правознавців щодо змістового значення поняття «помилка» доволі неоднозначна, що часто призводить до неузгодженості понятійного апарату сучасної теорії права. Поняття «помилка» ними може тлумачитись як недолік, вада, огріх, деформація чи більш категорично – як омана, недосконалість, неузгодженість, прогалина.

Так, помилки – це завжди неправильність, неточність, некоректність результату, неправильність у діях і думках, необережний проступок, ненавмисне спотворення чого-небудь, відступ від норми, тобто це дія, протилежна правильному, здійснена ненавмисно, яка завжди передбачає неправомірність.

Як зазначає Л. Каленіченко, «помилка є об'єктивною реальністю будь-якої діяльності людини. У зв'язку з тим, що помилка в юридичній діяльності, як правило, «має» певні юридичні наслідки, проблема з'ясування юридичного загальнонаукового значення помилки і розробка її родового поняття є одним із актуальних завдань сучасної юриспруденції» [4].

Є. Євграфова вважає, що помилка є наслідком допущеного прорахунку, неадекватного, неточного або неправильного підходу законодавця до природи й характеру регульованих суспільних відносин, вибору ним правових способів і засобів [5]. Своєю чергою деякі автори поняття «помилка» розкривають через зворот – неправильне уявлення.

Ф. Селіванов пропонує виділити науковий напрям – загальну теорію помилок – ерологію (від лат. *erro* – помилка): «Поняття помилки може бути вироблено на основі узагальнення матеріалу спеціальних наук, теоретичного осмислення цього матеріалу. Такий підхід виключає сліпе перенесення будь-якого визначення в ерологію, оскільки у спеціальних теоріях помилки розглядаються відповідно до визначених (специфічних) завдань». Ф. Селіванов визначає оману як помилку в мисленні на рівні суджень та їхніх зв'язків: «Помилка виникає від того, що суб'єкт приймає хибну думку за справжню, а справжню – за неправдиву» [6].

Інша група вчених розуміє помилку загалом як діяння або бездіяльність, ненавмисне порушення норм матеріального та процесуального права, порушення нормального ходу професійної юридичної діяльності.

На думку Н. Оніщенко, юридична помилка найчастіше трактується як негативний результат, зумовлений ненавмисними, неправильними діями суб'єктів юридичної діяльності (добросовісна помилка). Керуючись цим трактуванням, виокремлюють ознаки (властивості) юридичних помилок. Вони полягають у такому:

1) виділяють ненавмисність помилки. Суб'єкт, який припускається помилки, виходив із припущення правильності (адекватності) своїх дій. Він діяв сумлінно, тобто помилка виникла в результаті добросовісного поведіння (поведінки). При цьому відсутній намір, умисел щодо здійснення помилки, нехтування законом, обов'язком з боку осіб, які займаються юридичною діяльністю.

За ознакою неумисного поведіння розрізняють юридичну помилку та правопорушення. Помилка виключає винність, оскільки виникає без попереднього свідомого наміру. Тобто помилка виникає випадково, тоді як правопорушення – завжди усвідомлений акт поведінки, і для констатації правопорушення необхідно встановити його юридичний склад;

2) чинне законодавство не передбачає юридичної відповідальності за вчинення юридичної помилки. Звичайно, помилка перешкоджає здійсненню суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників правовідносин, тому вона потенційно визначає право вимагати її виправлення та юридичний обов'язок відповідного суб'єкта усунути цю помилку;

3) юридична помилка завжди призводить до негативного результату. Це проявляється в тому, що помилки до певної міри перешкоджають реалізації прав, свобод людини, охоронюваних законом інтересів, погіршують становище суб'єктів права, перешкоджають виконанню державою завдань і цілей, ведуть до інших деструктивних явищ;

4) юридична помилка повинна бути суттєвою за змістом і очевидною за формою. Технічні помилки, що не мають практичної значущості, в окремих випадках можуть бути проігноровані у процесі реалізації нормативного правового акта. Але найчастіше такі помилки також належить виправляти в установленому законодавством порядку;

5) для юридичної помилки характерно, що її здійснює орган чи посадова особа, які мають право займатися правотворчою, правореалізаційною або інтерпретаційною діяльністю, тобто суб'єкти, що володіють відповідною правосуб'єктністю, за якими це право закріплено державою або їм делеговано (органи місцевого самоврядування, суб'єкти локального правотворчості), або помилки спричиняються представниками наукового осередку; в цьому разі йдеться про доктринальні помилки;

6) серед властивостей юридичних помилок указують на процедурний характер їх виявлення та виправлення. Це означає, що юридичні помилки можна виявляти й виправляти не в довільному порядку, а тільки за певною процедурою;

7) для виправлення юридичних помилок використовуються спеціальні засоби, наприклад скасування судового рішення, визнання акта нечинним, таким, що не застосовується тощо;

8) юридична помилка повинна бути офіційно визнана в установленому законом акті. Без такого акта цілком можливо суб'єктивне оголошення тих чи тих дій або акта помилковими і, як наслідок, відмова від виконання їх;

9) юридичні помилки характеризуються казуальністю: помилка, вчинена за певних обставин, необов'язково приведе до помилки суб'єкта за аналогічних умов. Підбиваючи певні підсумки, систематизуючи характеристики юридичних помилок, відображених у законодавстві, констатуємо: помилки неоднорідні за своєю природою і механізмом впливу на поведінку і дії суб'єктів.

Окрім зазначених ознак, помилці характерна й така властивість, як недосягнення цілей правового регулювання. Цілі правового регулювання реалізуються та втілюються в життя саме через активну, виключно безпомилкову юридичну діяльність. Помилкові результати дій (юридичні помилки) є неправильним результатом діяння. Такий результат хоча й спрямований на досягнення цілей правового регулювання, але у зв'язку зі своєю хибністю, помилковістю не досягає їх.

Зважаючи на викладене, слід зазначити, що наведені властивості помилки, які формують її юридичне значення, не є вичерпними. У науковій юридичній літературі та практиці виокремлюють й інші якості помилки. Проте визначені та проаналізовані ознаки помилки створюють достатнє підґрунтя для формулювання її родового поняття.

До об'єктивних причин появи юридичних помилок сьогодні відносять постійний розвиток суспільних відносин, а законодавець й інші юридичні органи та установи не завжди встигають за вимогами життя. У результаті чинне законодавство не встигає за динамікою суспільних відносин і стає в окремих своїх положеннях, частинах і навіть галузях помилковим, оскільки не відповідає суспільним реаліям. До об'єктивних причин можна віднести і суперечність між індивідуальними та суспільними інтересами, а держава не завжди знаходить відповідні шляхи розв'язання цієї проблеми. Також до об'єктивних причин можна впевнено віднести падіння інтенсивності доктринальних розробок, у т. ч. їх оприлюднення, зокрема, у форматі наукових обговорень.

Водночас на появу помилок значний вплив мають суб'єктивні чинники, які зумовлені особистісними якостями людини, її поведінкою, діями. Серед таких причин у юридичній літературі називають невисокий рівень підготовки фахівців у галузі юриспруденції, недостатній професіоналізм законодавців, тих, хто застосовує право, колізії чинного законодавства, прогалини, інші деструктивні прояви; велика службова завантаженість працівника, несприятливі умови діяльності, недоліки в підборі й розстановці кадрів, певна наукова упередженість представників наукової сфери. До суб'єктивних причин юридичних помилок можна віднести порушення вимог юридичної техніки, неякісну роботу розробників правових актів та експертів тощо (на що неодноразово звертали увагу вітчизняні вчені).

Більшість доктринальних помилок детермінована неухважністю, недбалістю в роботі, некваліфікованим вивченням матеріалів, неправильною інтерпретацією отриманої інформації та ін.

Із цим можна погодитися, якщо не йдеться про кваліфікований контингент сучасних представників юридичної доктрини. Чому ж і за таких умов трапляються відповідні помилки? Чому не спрацьовують висунуті версії, не мають підтвердження належно відпрацьовані гіпотези? Безумовно, пояснити такі помилки можна з урахуванням категорій філософського гатунку, в т. ч. спираючись на діалектичні засади вивчення юридичної доктрини [6]. Сьогодні аксіоматичним стає твердження, що кількість нормативно-правових актів не продемонструвала переходу їх у якість.

Не будемо вдаватися в «теоретико-правові формулювання» з періоду «розвиненого соціалізму», взаємодії надбудовних категорій тощо.

Отже, доктринальні юридичні помилки – явище поліструктурне, пов'язане з багатьма науковими сферами і сегментами, у т. ч. історичними, соціологічними, філософськими, політичними тощо. Тому сутність опрацювання юридичних доктринальних помилок передбачає глибоке усвідомлення системно-політичних зв'язків наукових категорій із різних сегментів наукових знань. На нашу думку, побіжне окреслення сутності доктринальних юридичних помилок є саме таким. Беззаперечно, що доктринальні помилки маловивчені в юридичній науці.

Спираючись на викладене, підкреслимо, що для втілення в життя ідей законодавця, досягнення цілей правового регулювання, необхідна ефективна, безпомилкова, належним чином організована діяльність суб'єктів права.

Крім цього, втілення ідей законодавства в життя певною мірою забезпечується якісною та своєчасною роботою з виявлення та виправлення допущених юридичних помилок.

Отже, у випадку скоєння помилки суб'єкт права діє виключно в суспільно корисних цілях й іншої мети в нього немає. Тобто в суб'єкта права, який скоїв помилку, немає бажання своїми діями завдати шкоди тому чи тому суб'єкту права. Тож помилка не може бути здійснена умисно, її припускаються лише ненавмисно, внаслідок добросовісної оман чи неправильного уявлення.

Наукове дослідження юридичної помилки, її природи та особливостей здійснюється як у межах загальної теорії права, так і в межах галузей юридичних наук. Проте дискусії, які виникають щодо юридичних помилок, як правило, зумовлені неналежною систематизацією позицій, які існують у правознавстві щодо цього явища. А це зумовлює потребу виявлення стану наукової розробки юридичних помилок.

У сучасній правовій науці розрізняють об'єктивні (не залежать від волі та свідомості суб'єктів правотворчості) та суб'єктивні (породжені волею суб'єктів правотворчості, тому що тільки професійна юридична діяльність та її результати є потенційними джерелами виникнення помилок) причини появи юридичних помилок.

Отже, підставою помилки суб'єкта права є:

- по-перше, омана – невідповідність знань предмета, розходження суб'єктивного образу дійсності з об'єктивним прообразом. При цьому будь-яка омана – причина й передумова помилки. Омана – це потенційно можлива помилка. Але не будь-яка помилка – це омана в реалізованій дійсності;

- по-друге, неправильне уявлення – викривлене неадекватне відображення у свідомості людини реальності, що не відповідає об'єктивній дійсності повністю чи частково. У результаті такого неправильного сприйняття дійсності людина приймає рішення. І, як результат, наслідки її діяльності не відповідають її прагненням.

У процесуальних юридичних науках помилки досліджуються в контексті їх виявлення й усунення на різних стадіях цивільного та кримінального процесів.

Так, у науці кримінального процесу досліджуються юридична природа та особливості слідчих, експертних, судових та інших помилок [7].

Наприклад, під судовою помилкою розуміють неумисне діяння (дію або бездіяльність) особи, яка здійснює розгляд кримінальної справи в досудових і судових стадіях кримінального процесу, а також на стадії виконання вироку, що проявляється в неправильному застосуванні та недотриманні вимог кримінального, кримінально-процесуального закону, що зумовлює істотне порушення конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Слідчі помилки трактують як недоліки, що допускаються слідчим під час досудового слідства при застосуванні кримінального чи кримінально-процесуального законодавства, відступ або неправильне застосування криміналістичних рекомендацій, які стали результатом сумлінної оман чи призвели до негативних наслідків або можливості їхнього настання [8].

Водночас експертні помилки визначають як ненавмисно неправильні судження, дії чи бездіяльність судового експерта в процесі експертного дослідження, що реалізуються в його письмових висновках через неправильне отримання і переробку інформації на рівні відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, джерелом яких можуть бути психічні, соціальні, біологічні якості експерта як фахівця в певній галузі судово-експертних знань [9].

Вищенаведені позиції щодо поняття «помилка» в різних галузевих юридичних науках демонструють його багатозначність, яка, з одного боку, вказує на його різні функціональні можливості в науковому пізнанні, а з другого – ускладнює формування єдиної, цілісної та внутрішньо несуперечливої загальної теорії юридичних помилок.

Багатозначне використання поняття помилки в юридичній сфері зумовлено насамперед різними підходами до його розуміння (філософського, логічного, психологічного, діяльнісного та ін.).

Наявні думки щодо розуміння юридичних помилок призводять до необхідності визначитися з підходом до розуміння форми їх існування. Адже в юридичній літературі є різні позиції вчених щодо того, у яких правових явищах можуть існувати помилки. Так, явищами, яких можуть стосуватися помилки, називають пізнання, дію (поведінку), документ. У зв'язку із цим постає питання: загальне поняття юридичних помилок повинно охоплювати всі форми їх існування чи лише одну з них? Видається, що проблематику документальної форми існування юридичних помилок доцільно та актуально розробляти у зв'язку з юридичною технікою. Що стосується діяльнісної форми юридичних помилок, то вона має зв'язок з юридичною технологією. Пізнавальні юридичні помилки необхідно розробляти в межах методології правового пізнання (дослідження).

Для теорії юридичної техніки акцент має робитися не на формі вини під час здійснення юридичних помилок, а на виробленні та подальшій формалізації правил, вимог, невідповідність яким буде вважатись юридичною помилкою, а також на виробленні засобів і способів запобігання їм і подолання. Наприклад, у процесуальних науках при аналізі судової помилки акцентується увага не на формі вини суддів, які припускаються помилки під час здійснення правосуддя, а на засобах виявлення її, подолання та запобігання.

Підсумовуючи, можна констатувати, що в юридичній науці існує багато підходів до розуміння змісту, форми існування, предмета помилок. Це зумовлено тим, що існують різні позиції вчених щодо правових явищ, у яких можуть існувати помилки. Такими явищами є: пізнання, дія (поведінка), документ. Серед різних галузевих підходів до визначення поняття «помилка» знаходимо деякі спільні риси помилок, які виокремлюються науковцями: неточність; ненавмисність; неправильне застосування закону; неповне чи неточне встановлення обставин; неправильна юридична оцінка; настання негативних наслідків.

Таким чином, помилка є результатом неправильного перебігу думок, неправильної дії, вчинку, що не досягає поставленої мети; модель заснованої на омані поведінки особи. Своєю чергою юридична помилка – юридично значущий негативний результат, який стоїть на заваді виконання суб'єктами права офіційно проголошених цілей, прав і свобод, законних інтересів і який має бути виправлений правовими засобами.

Висновки. Проаналізувавши правову природу юридичної помилки, можна дійти висновку, що сутність доктринальних правових помилок передбачає всебічне усвідомлення системно-політичних зв'язків наукових категорій з різних сегментів наукових знань, а правова доктрина в сучасних умовах виступає фундаментальною основою правового розвитку суспільства й держави.

Водночас маємо змогу спостерігати відсутність єдиного підходу до поняття юридичних помилок. І хоча наукова дискусія сприяє подальшому розвитку знань про правове значення помилки, наявна ситуація не може бути визнана задовільною з точки зору практичних потреб, що свідчить про необхідність дослідження цілої низки питань щодо їхнього юридичного походження.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2007. Т. 1: А–К. 928 с.
2. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ: Юрид. думка, 2008. 336 с.
3. Оніщенко Н. М. До питання про доктринальні юридичні помилки: природа та шляхи подолання. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 2 (29). С. 75–84.
4. Каленіченко Л. І. Помилка як категорія правознавства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2014. Вип. 17. С. 31–33.
5. Євграфова Є. П. Практика виправлення законотворчих помилок. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 2 (29). С. 107–120.
6. Львова О. Л. Правова доктрина як матриця якісного права. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 88–97.

7. Янишина І. Юридичні помилки: стан наукового дослідження. *Вісник Львівського університету*. 2012. Вип. 56. С. 53–56.
8. Марченко А. Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2006.
9. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2005.

References

1. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 3 t. / uklad.: V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Akonit, 2007. T. 1: A–K. 928 s.
2. Parkhomenko N. M. Dzherela prava: problemy teorii ta metodolohii: monohrafiia. Kyiv: Yuryd. dumka, 2008. 336 s.
3. Onishchenko N. M. Do pytannia pro doktrynalni yurydychni pomyly: pryroda ta shliakhy podolannia. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*. 2016. № 2 (29). S. 75–84.
4. Kalienichenko L. I. Pomylyka yak katehoriia pravoznavstva. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Pravo»*. 2014. Vyp. 17. S. 31–33.
5. Ievhrafova Ye. P. Praktyka vypravlennia zakonotvorchych pomylok. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*. 2016. № 2 (29). S. 107–120.
6. Lvova O. L. Pravova doktryna yak matrytsia yakisnoho prava. *Pravova derzhava*. 2020. Vyp. 31. S. 88–97.
7. Ianyshyna I. Yurydychni pomyly: stan naukovooho doslidzhennia. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2012. Vyp. 56. S. 53–56.
8. Marchenko A. B. Slidchi pomyly ta shliakhy yikh podolannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. Kyiv, 2006.
9. Abramova V. M. Ekspertni pomyly: sutnist, henezys, shliakhy podolannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. Kyiv, 2005.

Гаврилюк С. В. Поняття і природа виникнення доктринальних юридичних помилок

У статті висвітлено результати теоретичного аналізу наукових досліджень, присвячених вивченню юридичної помилки, а також проаналізовано природу виникнення такого правового явища. Наведено та розкрито основні тенденції поняття юридичної помилки, які втілюються в конкретні результати, а саме непередбачений наслідок оцінки особою певних обставин (зокрема, своїх дій), які вона вважала виключно правомірними, але що виявилось не так. Проведене дослідження показало, що помилка не виникає сама по собі, а є втіленням неправильного тлумачення, розуміння змісту правової норми у свідомості суб'єкта, неправильної форми фіксації інформації в ній.

Визнання правової доктрини фундаментальною основою правового розвитку суспільства і держави зумовлює посилення уваги до доктринальної помилки, яка порівняно з іншими видами правових помилок характеризується низкою особливостей. Обґрунтовано, що доктринальні правові помилки є найбільшою потенційною загрозою для успішного правового розвитку суспільства і держави, оскільки вони: відображають системні та функціональні відхилення в цьому розвитку; органічно пов'язані з державною політикою у правовій сфері; проявлятися в процесі реалізації самої правової доктрини; прямо чи опосередковано і з різним ступенем інтенсивності негативно впливають на правове життя суспільства. Надано рекомендації щодо шляхів мінімізації юридичних помилок, зокрема загальними заходами запобігання юридичним помилкам визнано: дотримання правил правотворчої та правозастосовної техніки; систематичний моніторинг і аналіз правових помилок у діяльності правотворчих і правозастосовних органів; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів правотворчості та правозастосування; експертиза проєктів нормативно-правових актів і державна реєстрація; правотлумачна діяльність вищих судових органів (Конституційного Суду України та Верховного Суду).

Авторка зазначає, що уявлення вчених-юристів щодо змісту поняття «помилка» в юридичній науці є неоднозначним, що часто призводить до неузгодженості понятійного апарату сучасної теорії права та потребує всебічного дослідження.

Ключові слова: неправильність, доктрина, юридична помилка, неякісне тлумачення, хибність, відхилення, дефект.

Havrilyuk S. V. The concept and nature of the occurrence of doctrinal legal errors

Analyzing the concept and nature of the occurrence of doctrinal legal errors, their classification, the ratio of doctrinal and judicial errors, first of all it is necessary to note that doctrinal errors lead to a serious deformation of

the law, because they are determined by the state legal policy and represent philosophical-worldview, theoretical-methodological, ideological and applied deviations in the legal development of society and the state, which negatively affect the quality of legal life.

In this section, we highlighted the results of the theoretical analysis of scientific research devoted to the study of legal error (including doctrinal), analyzed the nature of the emergence of such a legal phenomenon, ways to overcome it, and, taking into account the causes of the appearance of legal errors, identified measures for their prevention. The main trends in the appearance of legal errors are presented and revealed, which are embodied in specific results, namely, the predicted consequence of a person's assessment of certain circumstances (in particular, his actions), which he considered to be exclusively legitimate, but which are not.

Measures to prevent and overcome judicial errors are analyzed.

The conducted research showed that the error does not arise by itself, it is the embodiment of incorrect interpretation, understanding of the content of the legal norm in the mind of the subject, an incorrect form of fixing information in it. It is necessary to point out that the idea of legal scholars regarding the substantive meaning of the concept of «error» in legal science is rather ambiguous, which often leads to the inconsistency of the conceptual apparatus of modern legal theory and requires a comprehensive study.

Doctrinal errors are by their very nature non-obvious (hidden). This is due to the fact that the legal doctrine itself «does not exist as a document or other carrier of information through which such information can be obtained», so it is quite difficult to identify a doctrinal error as a deviation from the legal doctrine. Moreover, there is no separate special procedure for their detection and elimination, as well as competent bodies authorized for this. A judicial error in the narrowest sense is understood as a wrong behavior or judgment of the court, which is expressed in violation of the norms of substantive or procedural law, as a result of which the right of the participants in the legal process to judicial protection was violated. At the same time, it should be taken into account that justice is such a complex sphere of human activity that guilt in a judicial error is often conditional.

Particular attention is paid to the signs (properties) of legal errors and the reasons for their occurrence. In particular, it is stated that in modern legal science they are divided into objective – independent of the will and consciousness of law-making subjects, and subjective – generated by the will of law-making subjects, because only professional activity and its results are potential sources of occurrence errors.

The objective reasons for the appearance of legal errors include the constant development of social relations, and the legislator and other legal bodies and institutions do not always keep up with the demands of life. As a result, the current legislation lags behind the dynamics of social relations and becomes erroneous in its individual provisions, parts and even branches, as it does not correspond to social realities. Objective reasons include the contradiction between individual and public interests, and the state does not always find appropriate ways to solve this problem. In addition, the objective reasons include a drop in the intensity of doctrinal developments, including their publication, in particular, in the format of scientific discussions.

At the same time, the appearance of errors is greatly influenced by subjective factors that are determined by personal qualities, in particular, in the format of scientific discussions. Among such reasons in the legal literature are: low level of training of specialists in the field of jurisprudence, insufficient professionalism of legislators, those who apply the law, conflicts of current legislation, gaps, other destructive manifestations; heavy workload of the employee, unfavorable operating conditions, shortcomings in the selection and placement of personnel, a certain scientific bias of representatives of the scientific sphere. Subjective causes of legal errors include violations of legal technical requirements, poor quality work of drafters of legal acts and experts, etc.

In domestic science, the most successful approach to doctrinal error is advocated by N. M. Onishchenko. In her study, the following distinguishing features of doctrinal errors were singled out: 1) they are the result of delusion of the developers of a general or specific doctrine regarding the true properties, theoretical and practical significance of conducted scientific research, generalizations and conclusions; 2) their political, ideological nature; 3) the result of a dialectical search for the truth in the process of target knowledge of the state-legal reality, therefore, these are errors in the meaning process; 4) unintentional introduction of unproven techniques, methods and methods of legal regulation into law-making practice, as a result of which there is a wrong orientation of subjects of legal activity.

Key words: incorrectness, doctrine, legal error, poor interpretation. error, deviation, defect.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-434-441